

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

УДК 377/378-043.86:331.5

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ: РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Валентина Радкевич,
*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор Інституту професійно-технічної
освіти НАПН України*

КЛЮЧОВІ СЛОВА:
професійна освіта і
навчання;
кваліфіковані фахівці,
зміст професійної
освіти, децентралізація
управління,
інноваційні педагогічні
технології, методики
професійного навчання

Реферат

У статті висвітлено результати наукових досліджень у сфері професійної освіти і навчання, отримані в Інституті професійно-технічної освіти НАПН України впродовж 2013–2015 рр. Охарактеризовано концептуальні засади проектування змісту професійної підготовки кваліфікованих фахівців, орієнтовані на вимоги ринку праці. Розкрито методичні підходи до створення професійних і освітніх стандартів на компетентнісній основі. Наголошено на значущості методики інтегрування робітничих професій в одну – технологічно складну «укрупнену» професію на основі дослідження взаємозв'язків між видами робіт у певному полі професійної діяльності.

Обґрунтовано необхідність формування у майбутніх кваліфікованих фахівців енергоефективної компетентності шляхом впровадження в процес професійного навчання курсу «Основи енергоефективності». Зроблено висновок про те, що відкрите професійне навчання персоналу підприємств розширює можливості їхнього професійного розвитку як у своєму підприємстві, так і поза ним; оптимізує витрати і строки навчання, підвищує рівень їхньої конкурентоспроможності.

Характеризовно напрями діяльності професійних навчальних закладів з питань професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії, вибору та реалізації професійної кар'єри. Розкрито теоретичне значення концепції і педагогічної технології формування в учнівської молоді уявлень про професійний успіх, розвиток у них відповідних особистісних і професійно важливих якостей.

Наголошено на практичній значущості розроблених в Інституті особистісно-розвивальних технологій, методики підготовки викладачів професійних навчальних закладів до їх використання в навчально-виховному процесі. Проаналізовано методичні підходи до розробки електронних підручників, відкритого інформаційно-освітнього середовища як інтегрованого, динамічного, відкритого Web-простору, функціонально спрямованого на формування електронної взаємодії між суб'єктами професійної освіти, забезпечення педагогічних, організаційних зв'язків й умов для здійснення централізованої електронної методичної підтримки навчально-виховного процесу в професійних навчальних закладах.

Зазначено, що децентралізація управління професійною освітою в ринкових умовах має ґрунтуватися на принципах: узгодження інтересів державних і місцевих органів управління; єдності регіональної та галузевої освітньої політики суспільства; пропорційності щодо фінансового забезпечення тощо. Наголошено на необхідності використання в управлінській діяльності професійних навчальних закладів маркетингового підходу. Наведено експериментальні результати діяльності маркетингової служби на базі Роменського ВПУ Сумської області: стабільний попит на освітні послуги; позитивна динаміка працевлаштування випускників; зростання надходжень від навчально-виробничої діяльності.

Розкрито значущість розробленого в Інституті програмного інформаційного ресурсу «ПРОФТЕХ» у здійсненні моніторингу діяльності органів управління професійною освітою на різних рівнях для прийняття ефективних управлінських рішень. Водночас акцентовано увагу на розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників професійних навчальних закладів. Викладено пропозиції щодо реформування існуючої професійно-технічної освіти в систему професійної освіти і навчання для забезпечення професійної підготовки кваліфікованих фахівців, затребуваних ринком праці, безперервного професійного розвитку персоналу підприємств.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес з одного боку, іншого – привернув увагу до глобальних проблем і загроз. Йдеться про: зростання активізував розвиток виробничого і взаємозалежності економік окремих країн, технологічного потенціалу людства, а з регіонів; формування глобального ринку

праці, в тому числі віртуального; посилення міграції капіталу, людських і виробничих ресурсів; стандартизацію законодавства в частині регулювання глобального ринку праці, економічних, технологічних, освітніх процесів, інноваційних форм розвитку людського капіталу.

Носіями інноваційних форм людського капіталу стають фахівці, які постійно розвивають свої професійні знання і навички, використовуючи їх для створення новацій в будь-якій сфері професійної діяльності. У зв'язку з цим глобалізаційні процеси цілком справедливо висувають суттєво нові вимоги до фахівців, зокрема до рівня їхнього професіоналізму, мобільності, комунікативності, самостійності, відповідальності, володіння інноваційними виробничими технологіями, готовністю до безперервного професійного навчання тощо.

Вітчизняний ринок праці як важливий механізм розвитку економіки країни теж характеризується наявністю проблем, що потребують розв'язання. Це і скорочення валового внутрішнього продукту та капітальних інвестицій, і зменшення обсягів виробництва продукції та надання послуг, що позначилося на скороченні вільних робочих місць, передбачених для працевлаштування осіб з професійною освітою, і збільшення кількісно-якісної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією, і зростання частки неефективних робочих місць, нестандартних форм зайнятості тощо. Свідченням цього найвищий рівень безробіття серед молоді, особливо до 24 років, без досвіду роботи, зниження рівня мотивації випускників професійних навчальних закладів до працевлаштування на робочі місця для виконання некваліфікованої та малооплачуваної праці.

Окрім того, і стан підготовки кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах ще не повністю відповідає сучасним соціально-економічним потребам суспільства. Причинами цього є законодавчо-нерегульована відповідно до сучасних умов нормативно-правова база, механізми фінансування, формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників, неефективний моніторинг ринку праці, механізм управління і мотивації роботодавців, направлений на забезпечення умов для

виробничої практики учнів, стажування й підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійних навчальних закладів тощо.

Водночас, динамічне техніко-технологічне оновлення вітчизняних підприємств, створення на них високопродуктивних робочих місць потребує забезпечення їх кваліфікованими робітничими кадрами, здатними працювати в технологічно змінених умовах, демонструючи ключові та професійні компетенції з урахуванням вимог і специфіки виробничих процесів. У цьому контексті зумовлюється необхідність проведення реформи існуючої професійно-технічної освіти, її перетворення у професійну освіту і навчання як ефективну систему підготовки затребуваних ринком праці майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів (майстрів, техніків), перепідготовки та підвищення їхньої кваліфікації. У цій системі професійна освіта забезпечуватиме вихід на ринок праці випускників професійних навчальних закладів з високим рівнем професійної компетентності, а професійне навчання на виробництві – безперервний професійний розвиток кваліфікованих фахівців упродовж усієї трудової діяльності.

У зв'язку з цим, важливою є участь науковців Інституту у створенні ініційованого Міністерством освіти і науки України проекту Закону України «Про професійну освіту», який буде визначати стратегію розвитку сучасної системи професійної освіти і навчання відповідно до цілей соціально-економічного розвитку суспільства, її роль у зростанні економічної конкурентоспроможності країни й соціальної інтеграції. Існуюча система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів має бути реорганізована з урахуванням реальних і випереджувальних потреб економіки країни. Йдеться про об'єднання в одну систему професійної освіти і навчання усіх типів професійно-технічних навчальних закладів, а також технікумів і коледжів, які надають освітні послуги для учнівської молоді на базі 9 класів для оволодіння професією та спеціальністю на рівні освітньо-кваліфікаційних рівнів: «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст». Це

сприятиме усуненню диспропорцій і надмірного дублювання в підготовці кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, оптимізації переліку професій, за якими здійснюється навчання в ПТНЗ, технікумах і коледжах, проведенню структурних змін у мережі державних професійних навчальних закладів з урахуванням регіональних потреб у кваліфікованих робітниках і молодших спеціалістах за певними напрямками професійної підготовки.

На нашу думку, в системі професійної освіти і навчання доцільно відійти від великого переліку типів професійних навчальних закладів. Їх має бути декілька. Це, насамперед, професійні ліцеї, які мають забезпечувати професійну орієнтацію, профільне навчання учнів старшої школи, а також формування відповідного рівня кваліфікації з технологічно нескладних професій та професій середньої технологічної складності. Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів з технологічно складних, наукоємних професій і спеціальностей для різних галузей економіки має здійснюватися у професійних коледжах. Необхідність створення в системі професійної освіти і навчання професійних коледжів зумовлена й тим, що використання новітніх технологій на виробництві невдовзі буде мати всезагальний характер, а, отже, кардинально зміняться виробничі процеси й функції працівників, поєднуючи в собі якості кваліфікованого робітника і менеджера, здатного спроектувати й забезпечити ресурсами трудовий процес, самостійно виконати роботу, оцінити її якість, орієнтуючись на максимальне задоволення інтересів замовників.

У свою чергу, професійні ліцеї і коледжі мають швидше реагувати на виклики сучасного ринку праці, орієнтуватися на потреби конкретних замовників робітничих кадрів, динамічні техніко-технологічні зміни в галузях економіки, переводити нові кваліфікації у формат нових компетенцій, що буде сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів.

Для професійного навчання кваліфікованих робітників на виробництві

доцільно створювати структурні навчальні підрозділи підприємств (навчальні центри, центри підготовки і перепідготовки кадрів), у яких будуть переважати гнучкі модульні технології навчання і дистанційні форми підготовки. Професійне навчання робітників із виробництва може здійснюватися й у професійних навчальних закладах.

Про необхідність модернізації системи професійної освіти і навчання, удосконалення механізмів професійного розвитку фахівців у всіх сферах життєдіяльності країни наголошується в ряді національних стратегій.

Зокрема, важливими завданнями Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 рр. є розроблення: Концепції національної стандартної класифікації освіти на основі компетентнісного підходу; професійних стандартів для професійних галузей економіки; комплексу заходів щодо вдосконалення організації навчально-виробничої практики учнів, слухачів професійних навчальних закладів та ін. [10].

Про забезпечення якісної, конкурентоспроможної професійної освіти, відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, йдеться в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Зокрема, в ній наголошується, що для здійснення стабільного розвитку і нового якісного прориву в професійній освіті необхідно забезпечити:

— розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широких кваліфікацій; оновлення та запровадження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції);

— оптимізацію мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, раціональної специфіки та потреб ринку праці, розширення їх автономії, створення навчально-виробничих комплексів;

— удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства;

— удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів на базі вищих і профільних професійних навчальних закладів [9].

У зв'язку з цим зростає роль обґрунтованих науковцями Інституту ПТО НАПН України теоретичних основ розвитку професійної освіти і навчання, розроблених та експериментально перевірених педагогічних систем, технологій, методик, дидактичних комплексів, електронних засобів навчання тощо з метою підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих фахівців, а також рівня готовності педагогічних працівників професійних навчальних закладів до організації навчально-виховного процесу на інноваційних засадах. Зокрема, в реалізації компетентнісної парадигми професійної освіти і навчання теоретичне значення має *концепція* підготовки гнучкого фахівця, який володіє двома і більше кваліфікаціями з подальшим професійним розвитком упродовж усієї трудової діяльності. Згідно з цією концепцією, випускники професійних навчальних закладів здобувають ґрунтовну технологічну освіту, орієнтовану на вимоги ринку праці, відповідно до спеціалізації. Потрібно зауважити, що компетентнісна парадигма професійної освіти і навчання дає змогу забезпечити підготовку особистості майбутнього фахівця до життя і діяльності у сфері праці з максимальною особистісною, соціальною та економічною користю. Йдеться про підготовку випускників професійних навчальних закладів до роботи в умовах інноваційно активних підприємств, використовуючи сучасні технології та методи організації праці, прийоми виготовлення конкурентоспроможної продукції, надання високоякісних послуг тощо.

У досягненні високого рівня якості підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців виняткове значення мають державні стандарти професійної освіти, створені на основі компетентнісного підходу. Значення компетентнісного підґрунтя змісту професійної освіти полягає в тому, що воно передбачає не тільки формування в майбутніх кваліфікованих фахівців високого рівня професіоналізму, під яким розуміють володіння особою конкретними технологічними процесами

(професійні вміння, навички, досвід практичної діяльності, знання технологічних процесів), а й розвиток у них професійно важливих якостей (професійна «Я-концепція», професійна культура, самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, доводити до кінця почату справу, творчий підхід до професійної діяльності, гнучкість, неординарність мислення, комунікабельність, здатність до професійного навчання й підвищення кваліфікації, уміння вести діалог, творчо взаємодіяти у професійному середовищі тощо).

Важливим нормативним підґрунтям створення державних стандартів професійної освіти є професійні стандарти — документи, які в межах професійної діяльності визначають трудові функції і кваліфікації відповідно до рівнів Національної рамки кваліфікацій, умови праці, професійно важливі якості, вимоги до професійної освіти і навчання, можливі місця роботи. Актуальність створення професійних стандартів зумовлена тим, що роботодавці негативно оцінюють підготовку кваліфікованих фахівців за нині діючими кваліфікаційними характеристиками, оскільки вони не дають об'єктивної інформації про якість набутих знань, умінь та компетенцій, які б відповідали потребам сучасного ринку праці, вимогам конкретного робочого місця. Згідно з *методикою*, створеною науковцями Інституту, професійні стандарти розробляються як еталонні критерії оцінювання освітніх продуктів у галузях економіки (наприклад, машинобудуванні, будівництві, сільському господарстві тощо) і дають змогу запроваджувати єдині вимоги до професійної діяльності, здійснювати незалежне оцінювання компетенцій фахівців, у тому числі, набутих у процесі неформального навчання, забезпечувати необхідний рівень якості праці, незалежно від типу і місця знаходження підприємств. Створені за цією методикою професійні стандарти можуть використовуватися як роботодавцями, так і працівниками підприємств. Зокрема, роботодавці можуть їх застосовувати під час визначення й опису вмінь та навичок, необхідних для успішного функціонування працівників на конкретному робочому місці, розробки посадових

інструкцій, складання планів і програм професійного навчання, визначення цілей атестації, оцінювання результатів навчання. І, навпаки, працівники підприємств можуть використовувати професійні стандарти для самооцінювання своїх компетенцій з метою подальшого професійного розвитку та кар'єрного зростання тощо [12].

Компетентнісна основа створення професійних стандартів є відповіддю на глобалізаційні виклики економічної діяльності, пов'язані, зокрема, з розвитком економік провідних країн світу на основі «аутсорсінгу» (виконання окремих технологічних операцій по всьому світу). Такий характер глобалізації потребує уніфікації багатьох трудових функцій, у тому числі: ведення ділової документації, адміністрування, виконання технологічних процесів, контроль якості виготовлення продукції тощо. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність обґрунтування інноваційних підходів до стандартизації змісту професійної підготовки фахівців у великих освітніх центрах, які в міжнародному просторі набуватимуть специфічної спеціалізації.

Важливе значення мають наукові розробки, що стосуються створення державних стандартів професійної освіти на основі компетентнісного підходу. Адже діючі нині стандарти майже із 260 професій, що розроблялися відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1135 «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти», не відображають сучасних запитів ринку. З цією метою *методика створення освітніх стандартів на компетентнісній основі* розроблялася таким чином, щоб зміст професійної освіти: формувався з орієнтацією на здобуття відповідних кваліфікацій (повна, часткова, додаткова); структурувався у блоки і модулі з урахуванням вимог професійного стандарту, для забезпечення різних траєкторій професійного навчання та присвоєння кваліфікацій за результатами якісного виконання всіх видів робіт, передбачених цим стандартом [11, с. 7–11]. Тобто, проектування змісту професійної освіти і навчання на основі компетентнісного підходу має враховувати вимоги, що їх висуває до майбутніх фахівців сучасне

виробництво: висока кваліфікація, знання суміжних процесів, питань організації та економіки виробництва, навички у розв'язанні нестандартних виробничих завдань тощо.

Створення нових організаційно-інституційних форм виробництва, унікальних товарів і технологій буде потребувати змін у змісті праці, виникнення нових професій і спеціалізацій. Від робітників і молодших спеціалістів вимагатиметься значна інтелектуальна мобільність, здатність використовувати сучасні технології, генерувати нові ідеї, розв'язувати складні виробничі завдання тощо. Тобто, в умовах збільшення інтелектуальної складової професійної діяльності найбільшим попитом будуть користуватися кваліфіковані фахівці з інструментом, працівники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічно складного обладнання і пристосувань. У зв'язку з цим, зміст професійної освіти все більше матиме фундаментальний характер, а, отже, зумовлює необхідність відбору такої системи знань, на основі якої соціокультурний світогляд особистості фахівця набуватиме нового якісного рівня і даватиме йому змогу швидко змінюватися, адаптуватися до нових вимог професійної діяльності, тобто бути професійно мобільним.

Ураховуючи, що більшість кваліфікацій (85%) не відповідають вимогам роботодавців на ринку праці, а підготовка робітників із більш, як 520 професій має вузькопрофільну спрямованість або взагалі втратила актуальність, зростання частки високопродуктивних робочих місць актуалізовує необхідність створення нових, а також інтегрованих (укрупнених) професій. З цією метою було розроблено *методику* інтегрування та створення нових професій, що ґрунтується на взаємозв'язку вимог ринку праці і пропозицій професійної освіти. Згідно з методикою, укрупнення здійснюється шляхом об'єднання організаційно пов'язаних між собою професій в одну – технологічно складну. Для цього інтегрується зміст професійної освіти на основі дослідження взаємозв'язків між видами робіт у певному полі професійної діяльності (наприклад, усі

монтажні роботи на будівництві). У вибраному полі професійної діяльності визначаються всі види робіт для об'єднання в одну укрупнену професію: частка їх виконання, кількість та необхідна кваліфікація виконавців, організаційні і технологічні зв'язки між роботами. Після цього професії надається нова назва і проводиться процедура її введення в Національний класифікатор ДК-003-2010. Дана методика застосовувалася науковими співробітниками Інституту під час розробки 17-ти актуальних на ринку праці робітничих професій у рамках українсько-німецького проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» [14]. Її практична значущість в тому, що підготовка фахівців з укрупнених професій підвищує рівень їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, уможливує професійний розвиток і швидку перекваліфікацію на інші професії тощо.

Підготовка кваліфікованих робітників з інтегрованих (укрупнених) професій, зокрема, таких, як: «оператор телекомунікаційних послуг», «оператор з обробки інформації та програмного забезпечення», «майстер з діагностування та налагодження устаткування автомобільних засобів», «монтажник будівельний», «деревообробник будівельний», «майстер ресторанного обслуговування» та ін., порівняно з монопрофесіями, економічно й педагогічно рентабельніша. Крім того, оволодіння цими професіями дає змогу отримати широкий спектр кваліфікацій, професійних компетентностей і, як наслідок, уможливується підвищення рівня професійної мобільності та адаптації персоналу підприємств до нових умов діяльності. Адже кожна інтегрована професія включає можливості кількох монопрофесій. Наприклад, до професії «опоряджувальник будівельний» входять такі професії, як: «маляр», «штукатур», «плиточник-лицювальник», «монтажник гіпсокартонних конструкцій».

У ході цієї роботи склалися партнерські відносини з Департаментом ПТО Міністерства освіти і науки України; Науково-дослідним інститутом соціально-трудова відносин Міністерства соціальної політики України; Федерацією роботодавців України, професійними навчальними

зкладами, державними та громадськими об'єднаннями тощо.

Перехід до глобальної економіки з низьким рівнем забруднення атмосфери зумовив створення «зелених» робочих місць, а, отже, актуалізував потребу в кваліфікованих робітниках і молодших спеціалістах, здатних забезпечити ефективне енергоспоживання в будівництві, промисловості, на транспорті, у сфері обслуговування тощо. У цьому контексті важливою є діяльність Центру енергоефективності, відкритого в Інституті за сприяння німецького товариства технічного співробітництва (GTZ). На базі Центру, спільно з педагогами-практиками, розроблено зміст навчального предмета «*Основи енергоефективності*», який у 2010 році було внесено до Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ. Для вивчення цього предмета в Інституті створено педагогічне програмне забезпечення, збірник лабораторно-практичних робіт, методичні рекомендації щодо організації занять з урахуванням енергоефективності [7].

У контексті Європейської стратегії економічного розвитку [3], що передбачає: інтелектуальне зростання (розвиток економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях); сталий розвиток (сприяння більш ефективному використанню ресурсів, створенню екологічної і, найголовніше, більш конкурентоспроможної економіки); інклюзивний розвиток (створення економіки з високим рівнем зайнятості працездатного населення, що зменшує рівень соціальних і територіальних відмінностей) актуалізується професійний розвиток персоналу вітчизняних підприємств.

Підвищуючи кваліфікацію й набуваючи нових знань і навичок, персонал підприємств стає більш конкурентоздатним на ринку праці й отримує додаткові можливості для професійного зростання як у своєму підприємстві, так і поза ним. У зв'язку з цим зростає роль *концепції* відкритого професійного навчання на модульній основі, яка є ефективною у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації персоналу підприємств. Згідно з концепцією, відкрите професійне навчання є повністю індивідуалізованою технологією професійної підготовки кваліфікованих

робітників на ресурсній базі, що знаходиться на відстані від головного навчального закладу і наближеної до користувача освітніх послуг. Зміст програми приводиться у відповідність до вимог робочого місця. Навчальна програма включає дистанційну складову і опрацювання навичок на ресурсній базі. Навчання здійснюється як індивідуально, так і в складі навчальної групи. Головний навчальний заклад може мати будь-яку кількість ресурсних центрів, дистанційний зв'язок з якими підтримується через Internet та ін. Відкрите професійне навчання забезпечує високий рівень якості підготовки, оптимізацію витрат і строків навчання.

До особливостей відкритого професійного навчання належить: відбір абітурієнтів зі складу потенційних суб'єктів навчання; укладання двосторонніх, між учнем і навчальним закладом, угод про співпрацю; проектування (визначення змісту) індивідуальних та групових навчальних програм; підготовка індивідуальних графіків навчання, підготовка пакету навчально-методичної документації тощо. Застосування гнучкого індивідуалізованого модульного навчання підвищує професійну і соціальну мобільність людини праці. Відкрите професійне навчання як інструмент неформальної освіти є основою для навчання упродовж життя.

У перепідготовці та підвищенні кваліфікації фахівців практичне значення має *технологія* навчання додатковим трудовим навичкам на основі проектування коротких модульних навчальних програм, що значно підвищує конкурентоспроможність кваліфікованих робітників. Такі професійні навички можуть не стосуватися основної професії фахівців, але є пріоритетними для їхнього працевлаштування [1].

В умовах підвищення конкуренції на ринку праці актуалізується проблема вибору професії. Адже за сучасних умов вибір професії – на відміну від радянських часів, коли одна спеціальність обиралася раз і назавжди, – перетворюється на безперервний процес. Тому важливою є інформованість молоді про те, на які професії в майбутньому буде попит. Це підвищує інтерес і мотивацію до оволодіння

технологічно новими професіями, і не завжди для того, щоб продовжити навчання у ВНЗ. Актуальність очевидна для найбільш вразливої категорії населення, яка підпадає під безробіття, – це молодь від 15 до 24 років. Причинами такого явища є їхні невисокі досягнення в загальноосвітній школі, часто – незавершена загальна середня освіта і відсутність професійної підготовки тощо. Саме тому важливими напрямками діяльності професійних навчальних закладів у сучасних умовах є підготовка майбутніх фахівців із затребуваних ринком праці професій, спеціальностей, а в разі необхідності, до зміни професії. Для цього в їх структурі створюються інформаційно-консультаційні центри. На базі таких центрів відбувається інформування учнівської молоді про існуючі професії і професії майбутнього, особливо ті, які з'являться до і після 2020 року. Наприклад, такі, як: водій дронів (безпілотників), коуч із поведінки та публічних виступів у SK, консультант із приватності (захист персональних даних, акаунтів у соціальних мережах), спеціаліст у технологіях на зразок Coocleclass, коуч із культурних навичок, друкар на 3D принтері, персональний цифровий куратор, міський фермер тощо.

У цьому контексті важливим теоретичним підґрунтям підготовки учнівської молоді до вибору робітничих професій в умовах ринкової економіки є *концепція* професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії, що спрямована на розв'язання актуальної соціально-педагогічної проблеми підвищення якості трудового потенціалу країни шляхом реалізації комплексу узгоджених та взаємопов'язаних заходів з боку держави, насамперед, – системи освіти, роботодавців, засобів масової інформації, спрямованих на задоволення потреб молоді стосовно отримання доступних профорієнтаційних послуг належної якості на кожному етапі її професійного розвитку, підвищення престижності робітничих професій, створення когнітивно-мотиваційної бази усвідомленого вибору молоддю робітничих професій як стартової ланки професійної кар'єри, так і основного напрямку її реалізації. Концепцію ухвалено рішенням Ради з питань професійної орієнтації населення, яка є постійно діючим

консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України (протокол № 4 від 21.02.2012 р.).

Однак, положення даної концепції не повною мірою реалізуються в педагогічній практиці. Окрім того, професійна орієнтація молоді на робітничі професії буде ефективнішою за умови створення нового Положення про професійну орієнтацію учнівської молоді, введення до варіативної складової навчального плану спеціалізованих курсів, що стосуються побудови реалізації професійної кар'єри, включення до штатного розпису загальноосвітніх та професійних навчальних закладів посад профорієнтологів, або розширення функціональних обов'язків щодо професійної орієнтації для психологів та інших посадових осіб.

Провідним напрямом професіоналізації особистості майбутніх фахівців є розвиток їхньої професійної кар'єри упродовж життя: від процесу самовизначення, самоактуалізації, професійного становлення – до постійного підвищення професійного рівня. Головним чинником реалізації професійної кар'єри учні професійних навчальних закладів вважають: особистісні якості фахівця – 65%, творчу активність – 15%, відповідальність за свої дії – 30%. У цьому контексті актуалізується необхідність створення на базі професійних навчальних закладів центрів кар'єри з метою: проведення кар'єрного коучингу (підготовка до реалізації стратегії розвитку професійної кар'єри за різними напрямками); дослідження й оприлюднення результатів рейтингу навчальних закладів, втілення ними програм із працевлаштування, моніторинг конкурентоспроможності випускників. Діяльність таких центрів має ґрунтуватися на концепції поліваріантної кар'єри, основні положення якої розкривають унікальність професійної кар'єри кожного фахівця. У такій кар'єрі динаміка професійного розвитку визначається кар'єрними циклами, кожний з яких складається з міні-стадій професійного становлення. Перехід від однієї стадії до іншої супроводжується короткими, але інтенсивними періодами навчання (підвищення кваліфікації).

У зв'язку з цим, важливе значення мають результати наукових пошуків з

проблеми підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри. Серед них:

– педагогічна технологія підготовки молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, яка має за мету забезпечення активної професійної самоактуалізації особи, усвідомлення нею особливостей особистісного і професійного потенціалу, встановлення його відповідності обраній професійній діяльності; розвиток та саморозвиток професійно важливих якостей та здатностей на засадах системного аналізу професійної поведінки особистості, її соціалізації та професіоналізації; формування суб'єктної позиції майбутніх фахівців, їхньої позитивної професійної «Я-концепції» та адекватної самооцінки в окресленні шляхів розвитку професійної кар'єри, вибору подальшої освітньо-професійної траєкторії.

Технологія ґрунтується на рефлексивно-вольових механізмах учнів, які інтеріоризують проблему вибору освітньо-професійної траєкторії та актуалізують необхідність її реалізації в межах особистісно-професійного потенціалу, а її впровадження передбачає здійснення особистісно орієнтованого професійного розвитку майбутніх фахівців шляхом застосування компетентісно-орієнтованих технологій професійного розвитку та саморозвитку; розробку та реалізацію у професійних навчальних закладах освітнього процесу, адаптованого до індивідуальних освітньо-професійних потреб учнів; розроблення та впровадження навчально-програмного і методичного забезпечення, необхідного для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх фахівців; застосування механізмів психолого-педагогічного супроводу особистісно орієнтованого професійного розвитку майбутніх фахівців в умовах варіативного освітнього середовища, спрямованого на позитивну модифікацію і поглиблення «Я-концепції» майбутнього суб'єкта професійної діяльності в контексті ринкових вимог; формування адекватних образів «Я-реальний фахівець» та «Я-ідеальний фахівець» за рахунок усвідомлення і сприйняття професійно значущих знань і вмінь, а також вимог, що пред'являються професією до особистості фахівця; підготовку педагогічних

працівників професійних навчальних закладів до здійснення особистісно орієнтованого професійного розвитку майбутніх фахівців [8];

— *педагогічна технологія* формування уявлень про професійний успіх, яка, з одного боку, актуалізує вплив уявлень учнів про професійний успіх, розвиток у них відповідних особистісних якостей, а з іншого — конкретизує можливості впливу різних видів навчальних занять (спецкурсів і практикумів), тренінгів, бесід, обговорень життєвих ситуацій і літературних текстів з учнями на позитивні зміни означеного явища;

— *методика формування* соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, що базується на використанні в освітньому процесі професійних навчальних закладів форм і методів соціалізації і професіоналізації учнів, забезпечуючи: спрямованість особистості на розвиток професійної «Я-концепції» як специфічного особистісного новоутворення, усвідомленого й актуалізованого в контексті ефективного здійснення певного виду професійної діяльності та перманентного професійного зростання; позитивне й активне ставлення майбутніх фахівців до проблеми планування і реалізації професійної кар'єри; розуміння учнями особливостей соціально-освітнього та професійного середовища, в якому здійснюється навчально-професійна і практично-трудова професійна діяльність; рефлексію власних професійних можливостей, у порівнянні з вимогами до особистості, що їх ставить майбутня професійна діяльність.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці та впровадженні в практику профорієнтаційної роботи професійних навчальних закладів: *програми курсу* за вибором для учнів ПТНЗ «Технологія планування і реалізації професійної кар'єри» та *програми позаурочних занять* «Сходинки до професії» тощо.

В умовах, коли об'єм інформації подвоюється кожні два–три роки, навчати робітничій професії, як раніше, вже неможливо. Саме тому в підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців важлива роль надається інноваційним технологіям

професійного навчання, і, зокрема, особистісно-розвивальним, під якими розуміють послідовність дій педагога та учнів для гарантованого досягнення розвивальних і навчальних цілей шляхом застосування сукупності методів і засобів навчання, реалізації особистісно орієнтованого змісту навчання, врахування індивідуально-психологічних особливостей тих, хто навчається. У цьому контексті теоретичне і практичне значення мають:

— *концепція* вдосконалення особистісно-розвивальних педагогічних технологій, суть якої полягає у створенні особистісно-розвивального середовища професійного навчального закладу на основі взаємодії науковців, керівників, методистів, педагогів та учнів, що забезпечує позитивні зміни в навчальному процесі і в досвіді суб'єктів взаємодії;

— *проекти* особистісно-розвивальних педагогічних технологій: імітаційно-ігрового навчання; модульно-рейтингова; проблемно-розвивальна; проектна; кейс-технологія; колективної розумової діяльності; системного контролю пізнавальних досягнень учнів професійних навчальних закладів. Кожну технологію розроблено з урахуванням цільового, мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, контроль-регуляційного, рефлексивного компонентів, а також знанневого (знати...); операційно-діяльнісного (вміти...); мотиваційно-особистісного (сформувати відповідні якості...) критеріїв [2];

— *методика* підготовки викладачів професійних навчальних закладів до запровадження особистісно-розвивальних педагогічних технологій, що забезпечує опанування процедури проектування технології навчання майбутніх кваліфікованих робітників. Процедура включає такі основні етапи: сформулювати загальну мету теми (навчитися чому?); побудувати ієрархію цілей (наприклад, «дерево» цілей); обрати особистісно-розвивальну педагогічну технологію та відповідну форму організації навчання (наприклад, навчальна гра, диспут, тренінг тощо); розробити мотиваційний цикл; визначити елементи навчального змісту (повідомлення, пояснення, приклади, запитання, ситуації, задачі, вправи) і

представити їх як завдання (що саме треба зробити?); обрати методи навчання і представити їх як конкретні прийоми, елементи реалізації кожного етапу (яким чином?, як це буде виглядати?); підготувати засоби зворотного зв'язку щодо досягнення поставлених цілей (контроль, оцінювання, рефлексія); розробити технологічну карту, в якій зафіксувати заплановані результати та алгоритми діяльності учнів (послідовність їхніх дій) і педагога (що треба робити тим, хто навчає).

Останнім часом педагоги професійних навчальних закладів прагнуть модифікувати педагогічні технології в інтерактивні, що базуються на основі діалогової взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Цінність такого професійного навчання полягає у розвитку в майбутніх кваліфікованих фахівців критичного мислення, готовності до рефлексії, командної роботи, міжособистісної взаємодії тощо. Інтерактивне навчання готує учнівську молодь до осмисленої продуктивної діяльності, її самостійного планування, визначення критеріїв оцінювання отриманих результатів з метою запобігання помилок.

До особливостей інтерактивного професійного навчання віднесено те, що особистість учня знаходиться в центрі навчання, з опорою на: попередній навчальний, професійний і життєвий досвід; оволодіння новим досвідом; самоуправління. Під час інтерактивного професійного навчання відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія тих, хто навчається, з викладачами і майстрами виробничого навчання. Зокрема, навчання на основі попередньо набутого досвіду є важливим в осмисленому оволодінні новими професійними знаннями і вміннями на початку теоретичного і практичного заняття, навчальної теми. Результативність оволодіння новим професійним досвідом можлива за умови здійснення практичного (виробничого) навчання майбутніх фахівців на реальних робочих місцях на виробництві. Це сприятиме скороченню строків адаптації до вимог реальної трудової діяльності. Професійне навчання з опорою на самоуправління передбачає самостійне оволодіння майбутніми фахівцями новим досвідом, його рефлексію, узагальнення та практичну реалізацію.

У цьому контексті практичне значення мають тренінги «Запровадження особистісно-розвивальних педагогічних технологій у професійно-технічну освіту» для розвитку професійно-педагогічної майстерності викладачів і майстрів професійних навчальних закладів, за результатами яких вони діють більш продуктивно, творчо, досягають якісних результатів у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів відповідно до сучасних вимог і потреб галузей економіки.

У міру подальшого розвитку високих технологій, кваліфіковані фахівці все більше будуть мати потребу в міждисциплінарних знаннях і вміннях, котрі дадуть їм змогу аналізувати, інтерпретувати і використовувати інформацію стосовно різних ситуацій професійної діяльності, керувати складними виробничими процесами тощо. У зв'язку з цим, у підготовці кваліфікованих фахівців стали широко використовуватися інформаційно-комунікаційні технології, нові засоби комунікацій, Інтернет, віртуальні та «хмарні» освітні середовища, що охоплюють мультимедійні підручники, флеш-анімації, відеоконференції, контент-бібліотеки, дистанційні курси, системи комп'ютерного тестування, автоматизованого програмування технологічних процесів, віртуальні мультимедійні музеї, клуби тощо. Завдяки їм відбувається перехід до програмно-підтримуючого принципу ігрового навчання (геймезації), створення симуляцій реального виробничого середовища для організації професійного навчання через Інтернет-портали. Передбачається, що в майбутньому фахівці будуть себе «збирати» із пропонуваних їм ринком праці деталей професійно-освітнього конструктора, тобто кожен фахівець матиме свій цифровий профіль, фіксуючий засвоєні компетенції, на основі якого організації, підприємства будуть відбирати для себе працівників, інвестуватимуть гроші у продовження професійного навчання особливо успішних.

Використання сучасних програмних засобів істотно впливає на традиційне когнітивно орієнтоване навчання, адже комп'ютеризація і технологізація професійної освіти значно розширюють інтелектуальну діяльність майбутніх

фахівців. У цьому контексті теоретичне і практичне значення мають:

— *концепція* створення електронних підручників нового покоління, згідно з якою забезпечується провідна роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у формуванні фундаментальних і фахових знань учнівської молоді, підвищення прикладної спрямованості змісту професійного навчання, розкриття творчого потенціалу суб'єктів навчально-виховного процесу відповідно до їхніх запитів і здібностей. Дана концепція ґрунтується на особистісно зорієнтованому, диференційованому й інтегрованому підходах до створення електронних підручників, принципах (систематичності, послідовності, доступності, науковості), адаптивності до індивідуальних особливостей кожного учня, керованості (можливість коригування викладачем процесу навчання на будь-якому етапі), інтерактивності (спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу), оптимальності (поєднання індивідуальної та групової роботи), забезпечення психологічного комфорту учнів тощо;

— *методика* створення електронних підручників нового покоління, що являє собою процедуру обґрунтування та відбору програмних засобів і Web-технологій (систем і платформ), які можуть використовуватися як інструментарій їх розроблення. В обґрунтуванні методики створення електронних підручників враховувалися положення «Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки», в якій забезпечення належної якості професійно-технічної освіти пропонується здійснювати шляхом упровадження в навчальний процес ІКТ, видання сучасних підручників на наочних посібників із професійно-теоретичної підготовки тощо [4];

— *контент-бібліотека* електронних підручників для підготовки кваліфікованих фахівців аграрної, машинобудівної та будівельної галузей як окремий динамічний, відкритий Web-ресурс із систематизованим розташуванням 12-ти електронних підручників за галузями та спеціальностями, зокрема: «Технологія токарної обробки: Токар. 2 розряд»; «Технологія кам'яних робіт»; «Технологія

опоряджувальних робіт», «Технологія електродугового зварювання»; «Технологія штукатурних робіт»; «Механізація сільськогосподарського виробництва (для плодоовочівників)»; «Електротехніка з основами промислової електроніки» тощо.

Їх використання в навчально-виховному процесі дає можливість розв'язувати педагогічні задачі по-новому, що сприяє формуванню в учнівської молоді умінь самостійно працювати з інформаційними потоками, аналізувати техніко-технологічні ситуації на виробництві. Безумовно, що цього недостатньо, особливо, коли навчальна література професійного спрямування упродовж п'яти років майже не друкується. У середньому по Україні забезпеченість підручниками з предметів професійної підготовки становить – 74%, із загальноосвітніх дисциплін – 62,4% (в окремих областях ці показники ще нижчі, ніж у середньому по Україні). З цією метою науковці Інституту розробили модель відкритого інформаційно-освітнього середовища професійного навчального закладу, який забезпечить відкритий та віддалений доступ суб'єктів навчального процесу до професійно-орієнтованих інформаційних навчальних ресурсів. Однак, щоб цей проект реалізувати на всеукраїнському рівні, потрібна допомога методичних служб усіх рівнів, а також мотивація педагогічних працівників професійних навчальних закладів, які будуть брати участь у цих розробках. Йдеться про інтегрований, динамічний, відкритий Web-простір, функціонально спрямований на формування електронної взаємодії між суб'єктами професійної освіти, забезпечення педагогічних, організаційних, соціальних, комунікаційних зв'язків і умов для здійснення централізованої електронної методичної підтримки, навчально-виховного процесу в професійних навчальних закладах.

В умовах виходу економіки України з кризового стану, центри господарювання будуть перемішуватися на рівень регіонів, економічна самостійність яких на даному етапі розвитку неухильно підвищується. Це, водночас, дасть змогу оновити систему управління розвитком професійної освіти і навчання на засадах децентралізації, складовими якої є автономізація професійних навчальних закладів,

удосконалення механізму бюджетного та позабюджетного фінансування підготовки кваліфікованих фахівців, передача повноважень з контролю за якістю професійної освіти і навчання, а також ліцензування та акредитації освітніх програм – регіональним спеціалізованим установам тощо.

У зв'язку з цим важливе значення мають обґрунтовані науковцями Інституту *теоретичні основи децентралізації управління професійно-технічною освітою*, в якій розкрито організаційно-методичні принципи децентралізації управління професійно-технічною освітою (*принцип узгодження інтересів державних і місцевих органів управління на основі єдиної відомчо-територіальної системи стимулювання й відповідальності; принцип єдності регіональної політики суспільства та галузевої освітньої політики; принцип пропорційності щодо фінансового забезпечення ПТО за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії тощо*); пріоритетні чинники розвитку управління професійно-технічною освітою в умовах його децентралізації (регіоналізація ПТО сприяє забезпеченню ефективності управління освітніми (педагогічними) системами, розбудові регіональної мережі закладів професійної освіти, автономізація професійних навчальних закладів (передбачає реалізацію принципів загальнодержавної і регіональної політики; багатоканальне і багаторівневе фінансування, забезпечення якісної освіти, чіткий розподіл прав і повноважень між суб'єктами управління); модель системи управління професійно-технічною освітою [5].

Практичне значення мають упровадженні в практику роботи управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій, обласних науково (навчально)-методичних центрів ПТО, професійних навчальних закладів комплекси науково-методичного забезпечення процесу децентралізації управління професійно-технічною освітою, що охоплює: навчально-методичні посібники, методичні рекомендації щодо розвитку професійної компетентності директорів професійних навчальних закладів, тренінги щодо розвитку у них культури управління, соціального партнерства; програми

стажування заступників директорів з навчально-виробничої роботи; електронний інформаційний ресурс «Професійна компетентність директора», дистанційний інтернет-курс «Коучинг» тощо.

Нині на регіональні органи влади покладено зобов'язання: адаптувати професійні навчальні заклади до потреб економіки; привести у відповідність структуру випуску майбутніх кваліфікованих фахівців до структури вакантних місць; подолати розрив між існуючими стандартами і вимогами роботодавців; спрямувати зусилля роботодавців на інвестування коштів у підготовку кадрів, підвищення кваліфікації тих, хто працює тощо. Все це необхідно зробити на фоні фінансово-економічної, політичної, демографічної кризи, радикальних змін життєвих цінностей та пріоритетів сучасної молоді, що значно ускладнює завдання. Відповідно до цього зростатиме роль партнерства роботодавців, бізнесу, науки і професійної освіти. У зв'язку з цим, зумовлюється необхідність створення освітньо-професійних кластерів, учасники яких отримують переваги від ефекту синергії, що виникає в процесі об'єднання їхніх зусиль у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців і розвитку персоналу підприємств. Створення таких кластерів сприятиме ефективному використанню у підготовці кваліфікованих фахівців матеріальної бази та кадрового потенціалу навчальних закладів і підприємств.

Участь професійних навчальних закладів у кластерних об'єднаннях сприяє доступу їх до створення найрізноманітніших форм ділового співробітництва, впровадження технологічних розробок, інноваційних систем професійного навчання, у тому числі й дуальної, поширеної в Європі, зокрема в Німеччині, Данії, Австрії. Крім того, в умовах освітньо-професійних кластерів стають реальними: координація освітньої діяльності; раціональне використання виділених на підготовку кадрів коштів; недопущення фінансування неефективних чи дублюючих навчальних програм тощо.

В умовах ринкової економіки успішно функціонуватимуть ті професійні навчальні заклади, в яких використовується маркетинговий підхід до управлінської

діяльності як основний механізм управління якістю професійної освіти. Згідно з маркетинговим підходом, забезпечується об'єднання зусиль адміністративного і педагогічного персоналу професійних навчальних закладів, яке, у кінцевому підсумку, сприятиме задоволенню потреб населення, суб'єктів господарювання і держави в освітніх послугах різного характеру. На основі методів маркетингу формується об'єктивна інформація стосовно вимог роботодавців, випускників загальноосвітніх і професійних навчальних закладів щодо якості професійної освіти і навчання. Саме для цієї категорії споживачів результатів професійної освіти маркетингові служби професійних навчальних закладів забезпечують визначення актуальних і затребуваних на ринку праці робітничих професій, переліку освітніх послуг, потреб в абітурієнтах, а також моніторинг рівня працевлаштування і закріплення випускників на виробництві тощо.

Маркетингові служби професійних навчальних закладів спрямовують свою діяльність й на розробку ефективних моделей підготовки сучасних кваліфікованих робітників з урахуванням розвитку структури робочих місць, а також результатів моніторингу якості професійної освіти. Показниками, що визначають ефективність їхньої діяльності, є високий рейтинг на регіональному й загальнодержавному рівнях, якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, зростання обсягів освітніх послуг, рівень кваліфікації керівників, викладачів, майстрів виробничого навчання в частині управління маркетингом тощо.

Про результативність упровадження моделі маркетингового управління в діяльність Роменського ВПУ Сумської області (директор П. І. Помаран) у рамках експерименту всеукраїнського рівня свідчать такі здобутки:

— по-перше, досягнуто стабільного попиту на освітні послуги, які надає навчальний заклад, незважаючи на помітне зменшення загальної кількості випускників 9–11 класів м. Ромни та Роменського району Сумської області (2013 р. – 1305 осіб, 2014 р. – 1142 особи, 2015 р. – 1060 осіб). Завдяки запровадженню маркетингового управління

ПТНЗ, створенню маркетингової служби й активній діяльності маркетингових груп, набір учнів на перший курс у Роменському ВПУ за останні три роки практично не змінюється (2013 р. – 235 осіб, 2014 р. – 248 осіб, 2015 р. – 239 осіб);

— по-друге, якщо в 2012 р. державне замовлення було виконано лише на 85 %, то вже в 2013 р. проведення маркетингових заходів сприяло виконанню державного замовлення на 100%;

— по-третє, простежується позитивна динаміка працевлаштування випускників Роменського ВПУ за отриманою професією: у 2014–2015 рр. працевлаштовано понад 96% випускників, переважна більшість з яких (65–70 %) упродовж останніх двох років закріпилися на перших робочих місцях;

— по-четверте, завдяки скоординованій діяльності різних служб навчального закладу, в середньому на 50% щорічно зростають надходження від навчально-виробничої діяльності, що спрямовуються на розвиток матеріально-технічної бази навчального закладу [6, с. 66–69].

Удосконалення управлінської діяльності на всіх рівнях ґрунтується на ефективному використанні інформаційної інфраструктури, сучасних технічних засобів з метою здійснення моніторингу доступності і якості професійної освіти, прогнозів розвитку системи, виявлення обсягів і структури підготовки робітничих кадрів; сприяння створенню системи взаємозв'язку зі споживачами й постачальниками інформації (педагогічними працівниками, соціальними партнерами, підприємствами-замовниками кадрів, фахівцями державної служби зайнятості, населенням, школярами, їхніми батьками, особами, які виявили бажання одержати робітничу професію), але не дублюючи функції вже створених інституцій.

У цьому контексті актуалізовується значущість програмного інформаційного ресурсу нового покоління як сукупності взаємопов'язаних методів, заходів і засобів науково-методичного, соціального й організаційно-правового характеру, що реалізують процеси збирання, передачі, їх аналітико-синтетичної обробки,

накопичення, зберігання, архівування тощо, а також ефективного використання інформації з метою здійснення моніторингу діяльності органів управління ПТО на різних рівнях для прийняття ефективних управлінських рішень.

Одним із системних кроків у цьому напрямі стало створення на базі шести обласних навчально(науково)-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України, регіональних інформаційно-аналітичних центрів з метою впровадження інформаційно-аналітичної системи ПРОФТЕХ. Інноваційність цієї системи полягає в тому, що її функціонал дає змогу здійснювати автоматизований оперативний (в режимі online) електронний моніторинг якості та доступності освітніх послуг і забезпечує введення показників діяльності професійних навчальних закладів, консолідацію даних на обласному та національному рівнях, введення метаданих за структурою вихідних даних (показники) та структурою обчислювальних даних (індикатори), генерацію, відображення та поширення оперативних і періодичних звітів за галузевим спрямуванням і різноманітними вибірками даних. Однак, широкого розповсюдження дана система не набула, можливо через те, що показує лише достовірну інформацію.

У розвитку інформаційно-аналітичної компетентності (ІАК) педагогічних працівників професійних навчальних закладів важливе значення має запропонована науковцями Інституту відповідна *модель*, що складається з таких компонентів: цільового (мета і завдання розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників); змістового (зміст ІАК педагогічних працівників визначається змістом п'яти структурних елементів ІАК: ціннісно-мотиваційного; когнітивного; поведінково-діяльнісного; комунікативного; суб'єктного); технологічного (методика розвитку ІАК, програма розвитку ІАК, форми, методи, засоби організації навчально-пізнавальної діяльності); діагностичного (критерії – ціннісно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний, комунікативний, суб'єктний; рівні розвитку ІАК – низький, необхідний, оптимальний, підвищений, високий;

результат – позитивна динаміка розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників професійних навчальних закладів) [13].

Практична значущість одержаних результатів дослідження полягає в розробленні та впровадженні в педагогічну практику *інформаційних ресурсів*: «Інформаційно-освітня ресурсна база професійного навчального закладу»; «Інформаційно-науковий центр професійної освіти»; «Віртуальне професійно-освітнє середовище», а також технології розвитку ІАК заступників директора з навчально-виробничої роботи, методичних рекомендацій використання «хмарних» технологій для формування інформаційного простору педагогів професійних навчальних закладів, програми розвитку правової компетентності педагогічних працівників, положення про «Творчу педагогічну лабораторію», про обласний конкурс методичних напрацювань «Марафон педагогічних ідей» тощо.

Викладене вище свідчить про прогностичний підхід до проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері професійної освіти і навчання. Водночас, нові виклики зумовлюють необхідність дослідити зарубіжні системи розвитку професійної освіти і навчання, типи професійних навчальних закладів у країнах Європейського Союзу, зарубіжний досвід функціонування систем оцінювання якості професійної освіти і навчання, використання інноваційних технологій професійного навчання кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів у професійних коледжах, регіональних центрах професійної освіти, зокрема, проектні, дистанційні, модульні, дуальну систему професійного навчання із залученням роботодавців. Актуальними залишаються питання консультування молоді з розвитку професійної кар'єри, формування соціально-правової, екологічної, енергоефективної компетентності. Є необхідність у здійсненні досліджень з проблем стандартизації змісту професійної освіти, створенні освітніх програм і їх акредитації. Потребують продовження наукові пошуки щодо децентралізації управління професійною освітою в ринкових умовах, розвитку соціального партнерства, функціонування

нових типів освітньо-науково-виробничих об'єднань тощо. Важливим напрямом подальших наукових пошуків є дослідження, пов'язані з розвитком професійної компетентності педагогічних працівників професійних навчальних закладів. Потребують дослідження технології професійного навчання для самозайнятості, навчання додатковим трудовим навичкам для подальшого працевлаштування безробітних, тимчасово внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО та інших.

Література

1. Аніщенко В.М. Розвиток професійних навичок – важливий чинник підвищення продуктивності підприємства / В.М. Аніщенко // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. [редкол. : В.О. Радкевич (голова) та ін.]. – К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. – Вип. 1. – С. 191–192.
2. Застосування особистісно-розвивальних педагогічних технологій у підготовці кваліфікованих робітників : методичні рекомендації для педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів / М.В. Артюшина, Г.М. Романова, Т.М. Пащенко та ін. ; за ред. Г.М. Романової. – Київ : Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України, 2014. – 132 с.
3. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання [електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ec.europa.eu/evrope2020/index-en.htm>. – мова укр.
4. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>. – мова укр.
5. Децентралізація управління професійно-технічною освітою: теорія і практика : матеріали наук.-практ. семінару, 17 трав. 2012 р., м. Київ / Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України ; [за заг. ред. В. І. Свистун]. – Київ : ІІТО НАПН України, 2012. – 92 с.
6. Маркетингове управління професійно-технічним навчальним закладом в умовах ринкової економіки: метод. посіб. / Кол. автор. : П. І. Помаран, В. І. Свистун, Г. Г. Чернобук, Ю. С. Палькевич та ін. / за ред. В. О. Радкевич, В. І. Свистун. – Ромни: Роменське ВПУ, 2015. – С 66–69.
7. Методичні рекомендації щодо організації занять з енергоефективності : метод. рек. / В.О. Радкевич, А.М. Михайличенко, В.М. Аніщенко. – Х. : Компанія СМІТ, 2009. – 55 с.
8. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : монографія / [Алексєєва С. В., Вовковінський М. І., Закатнов Д. О., Злочевська Л. С., Карп'юк М. Д., Орлов В. Ф., Павлов Ю. О., Шимановський М. М. ; за заг. ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – 196 с.
9. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року / Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – мова укр.
10. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки / Указ Президента України від 1 лютого 2012 року № 45/2012 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>. – мова укр.
11. Радкевич В.О. Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства / Валентина Радкевич // Проф.-техн. освіта, 2015. – № 4 (69). – С. 7–11.
12. Радкевич В.О. Професійна освіта і навчання як інструмент конкурентоспроможності національної економіки // Професійне навчання на виробництві : зб. наук. пр. / [редкол. : В.О. Радкевич (голова) та ін.]. – К. : Вид-во Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 2013. – Вип. 5. – С. 3–10.
13. Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ: теорія і практика : монографія / [В. В. Ягупов, Н. О. Величко, І. В. Гириловська, А. Г. Гуралюк, Д. О. Закатнов, Л. А. Майборода, В. В. Паржницький] ; за наук. ред.

В. В. Ягупова. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – 176 с.

14. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття : зб. матеріал., підгот. у рамках реалізації укр.-нім.

проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. – Ніжин : ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2007. – 168 с.

Реферат

Теоретические и методические основы развития профессионального образования и обучения: результаты, проблемы, перспективы

Валентина Радкевич,

доктор педагогических наук, профессор, член-корреспондент НАПН Украины, директор Института профессионально-технического образования НАПН Украины

КЛЮЧЕВЫЕ

СЛОВА:
профессиональное образование и обучение;
квалифицированные специалисты;
содержание профессионального образования;
децентрализация управления;
инновационные педагогические технологии; методики профессионального обучения

В статье отражены результаты научных исследований в области профессионального образования и обучения, полученные в Институте профессионально-технического образования НАПН Украины на протяжении 2013-2015 гг. Охарактеризованы концептуальные основы проектирования содержания профессиональной подготовки квалифицированных специалистов, ориентированные на требования рынка труда. Раскрыты методические подходы к созданию профессиональных и образовательных стандартов на компетентностной основе. Отмечено значимость методики интегрирования рабочих профессий в одну – технологически сложную «укрупненную» профессию на основе исследования взаимосвязей между видами работ в определенном поле профессиональной деятельности.

Обоснована необходимость формирования у будущих квалифицированных специалистов энергоэффективной компетентности путем внедрения в процесс профессионального обучения курса «Основы энергоэффективности». Сделан вывод о том, что открытое профессиональное обучение персонала предприятий расширяет возможности их профессионального развития как на своем предприятии, так и вне его; оптимизирует расходы и сроки обучения, повышает уровень их конкурентноспособности.

Охарактеризованные направления деятельности профессиональных учебных заведений по вопросам профессиональной ориентации учащейся молодежи на рабочие профессии, выбора и реализации профессиональной карьеры. Раскрыто теоретическое значение концепции и педагогической технологии формирования у учащейся молодежи представлений о профессиональном успехе, развития у них соответствующих личностных и профессионально важных качеств.

Отмечена практическая значимость разработанных в Институте личностно-развивающих технологий, методики подготовки преподавателей профессиональных учебных заведений к их использованию в учебно-воспитательном процессе. Проанализированы методические подходы к разработке электронных учебников, открытой информационно-образовательной среды как интегрированного, динамического Web-пространства, функционально направленного на формирование электронного взаимодействия между субъектами профессионального образования, обеспечение педагогических, организационных связей и условий для осуществления централизованной электронной методической поддержки учебно-воспитательного процесса в профессиональных учебных заведениях.

Отмечено, что децентрализация управления профессиональным образованием в рыночных условиях должна основываться на принципах: согласование интересов государственных и местных органов управления; единства региональной и отраслевой образовательной политики общества; пропорциональности финансового обеспечения и т. д. Отмечена необходимость использования в управленческой деятельности профессиональных учебных заведений маркетингового подхода. Приведены экспериментальные результаты деятельности маркетинговой службы на базе Раменского ВПУ Сумской области: стабильный спрос на образовательные услуги; положительная динамика трудоустройства выпускников; рост поступлений от учебно-производственной деятельности.

Раскрыта значимость разработанного в Институте программного информационного ресурса «Профтех» в осуществлении мониторинга деятельности органов управления профессиональным образованием на разных уровнях для принятия эффективных управленческих решений. В то же время акцентируется внимание на развитии информационно-аналитической компетентности педагогов профессиональных учебных заведений. Изложены предложения по реформированию профессионально-технического образования в систему профессионального образования и обучения для обеспечения профессиональной подготовки квалифицированных специалистов, востребованных рынком труда, непрерывного профессионального развития персонала предприятий.

Abstract

Theoretical and methodological basis of VET development: results, problems, prospective

Valentyna Radkevych,

*Doctor of pedagogical science, Professor,
Correspondent member of NAPS of Ukraine,*

*Director of the Institute of vocational education and training
of National academy of pedagogical science of Ukraine*

KEY WORDS:

VET, qualified specialists, VET content, management decentralization, innovative pedagogical technologies, professional training methodic

The article envisages the results of the research in the field of vocational education and training obtained in the Institute of Vocational Education NAPS of Ukraine during 2013-2015 years. The conceptual basis of training content for skilled professionals focused on the requirements of the labor market are characterized. The methodological approaches to the development of professional and educational standards for competency-based are represented. It is emphasized on importance of integrating the techniques for working professionals into one - technologically sophisticated "enlarged" profession through research relationships between certain types of work in the field of professional activity.

The necessity of formation future qualified workers' energy efficient competence in the process of teaching the course "Energy-efficiency basis" is grounded. It is concluded that the open professional training of a company personnel expands their opportunities for professional development both in the enterprise and beyond; optimizes training costs and timing, increases their competitiveness.

The author determined the activities of vocational schools for students' vocational guidance, selection and implementation of their professional career. The theoretical value of educational technology concept and formation of youth's perception of their professional success, their respective personal and professionally important qualities development.

It is emphasized on the practical importance of personal and developmental technologies, methods of teacher training schools for professional use in the educational process developed by the Institute. The methodological approaches to the development of electronic textbooks, public information and educational environment as an integrated, dynamic, open Web-space functionally aimed at forming electronic interaction between the subjects of vocational education, providing educational, institutional relations and conditions for centralized electronic methodical support the educational process in professional schools are analyzed.

It is noted that the decentralization of VET management under market conditions should be based on the following principles: coordination of interests of state and local governments; unity of regional and sectoral educational policy community; proportionality regarding financial security etc. The necessity to use in management of professional education marketing approach is emphasized. It represents the experimental results of marketing service in Romny High VET school of Sumy region: stable demand for educational services; positive trend of employment of graduates; increase in revenues from educational and productive activities.

The importance of software developed by the Institute information resource "PROFTEH" in monitoring the activities of management of professional education at various levels for effective management decisions is represented. However, attention is focused on the development of information-analytical competence of teaching staff in VET schools. The proposals to reform the existing vocational education in vocational education and training to ensure training of qualified specialists, labor market demand, continuous professional development of enterprises are given.

References

1. Anishchenko V.M. Rozvytok profesiynykh navychok – vazhlyvyi chynnyk pidvyshchennya produktyvnosti pidpryyemstva / V.M. Anishchenko // Modernizatsiya profesiynoi osvity i navchannya : problemy, poshuky i perspektyvy : zb. nauk. pr. [redkol. : V.O. Radkevych (holova) ta in.]. – K. : Instytut profesiyno-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy, 2011. – Vyp. 1. – S. 191–192.
2. Zastosuvannya osobystisno-rozvyval'nykh pedahohichnykh tekhnolohiy u pidhotovtsi kvalifikovanykh robotnykiv : metodychni rekomendatsiyi dlya pedahohichnykh pratsivnykiv profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv / M.V. Artyushyna, H.M. Romanova, T.M. Pashchenko ta in. ; za red. H.M. Romanovoyi. – Kyiv : In-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrainy, 2014. – 132 s.
3. Yevropa 2020: stratehiya rozumnoho, stiykoho i vseosyazhnogo zrostannya [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu : <http://ec.europa.ua/evrope2020/index-en.htm>. – mova ukr.
4. Derzhavna tsil'ova prohrama rozvytku profesiyno-tekhnichnoi osvity na 2011–2015

roky [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>. – mova ukr.

5. Detsentralizatsiya upravlinnya profesiyno-tekhnichnoyu osvitoyu: teoriya i praktyka : materialy nauk.-prakt. seminaru, 17 trav. 2012 r., m. Kyiv / In-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrayiny ; [za zah. red. V. I. Svystun]. – Kyiv : IPTO NAPN Ukrayiny, 2012. – 92 s.

6. Marketynhove upravlinnya profesiyno-tekhnichnym navchal'nym zakladom v umovakh rynkovoy ekonomiky: metod. posib. / Kol. avtor. : P. I. Pomaran, V. I. Svystun, H. H. Chernobuk, Yu. S. Pal'kevych ta in. / za red. V. O. Radkevych, V. I. Svystun. – Romny: Romens'ke VPU, 2015. – S 66–69.

7. Metodychni rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi zanyat' z enerhoefektyvnosti : metod. rek. / V.O. Radkevych, A.M. Mykhaylychenko, V.M. Anishchenko. – Kh. : Kompaniya SMIT, 2009. – 55 s.

8. Pidhotovka uchniv PTNZ do planuvannya y realizatsiyi profesiynoyi kar'yery: teoriya i praktyka : monohrafiya / [Alyeksyeyeva S. V., Vovkovins'ky M. I., Zakatnov D. O., Zlochevs'ka L. S., Karp'yuk M. D., Orlov V. F., Pavlov Yu. O., Shymanovs'ky M. M. ; za zah. red. D. O. Zakatnova]. – Kyiv : Polihrafservis, 2014. – 196 s.

9. Pro Natsional'nu stratehiyu rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku / Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25 chervnya 2013 roku № 344/2013 [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

– mova ukr.

10. Pro Stratehiyu derzhavnoyi kadrovoyi polityky na 2012–2020 roky / Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 1 lyutoho 2012 roku # 45/2012 [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>. – mova ukr.

11. Radkevych V.O. Profesiyna osvita i navchannya dlya staloho rozvytku suspil'stva / Valentyna Radkevych // Prof.-tekh. osvita, 2015. – № 4 (69). – S. 7–11.

12. Radkevych V.O. Profesiyna osvita i navchannya yak instrument konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky // Profesiyne navchannya na vyrobnytstvi : zb. nauk. pr. / [redkol. : V.O. Radkevych (holova) ta in.]. – K. : Vyd-vo Instytutu profesiyno-tekhnichnoyi osvity NAPN Ukrayiny, 2013. – Vyp. 5. – S. 3–10.

13. Rozvytok informatsiyno-analitychnoyi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv PTNZ: teoriya i praktyka : monohrafiya / [V. V. Yahupov, N. O. Velychko, I. V. Hyrylovs'ka, A. H. Huralyuk, D. O. Zakatnov, L. A. Mayboroda, V. V. Parzhnyts'ky]; za nauk. red. V. V. Yahupova. – Kyiv : Polihrafservis, 2014. – 176 s.

14. Formuvannya shyrokoyi kvalifikatsiyi robitnykiv. Vklad PTO u rozvytok trudovoho potentsialu KhKhl stolittya : zb. materil., pidhot. u ramkakh realizatsiyi ukr.-nim. proektu «Pidtrymka reformy profesiyno-tekhnichnoyi osvity v Ukrayini» / Yu. Vays, N. Nychkalo, A. Simak ta in. – Nizhyn : TOV «Vydavnytstvo Aspekt–Polihraf», 2007. – 168 s..